

BLAISE PASCAL (1623. – 1662.)

Ivan Macan

SADRŽAJ

1. ŽIVOT I DJELA
2. GEOMETRIJSKA METODA
3. PASCALOVA METODA U APOLOGETICI
4. ČOVJEKOVA BIJEDA I VELIČINA
5. ARGUMENT OKLADE

1. ŽIVOT I DJELA

Roden je 19. lipnja 1623. godine Clermont-Ferrandu. Majka mu je umrla kad mu je bilo 3 godine, a i on je još kao dijete bio vrlo slabašan i čitava života boležljiv. Imao je još dvije sestre: stariju Gilberte (r. 1620.) i mlađu Jacqueline (r. 1625.). Već kao dijete pokazuje veliku zrelost i inteligentnost. Rano počinje pisati znanstvene rasprave. S jedanaest godina piše *Raspravu o zvukovima*, a sa 16 godina piše *Ogled o presijecima stošca*. S 19 godina stvara nacrt aritmetičkog stroja koji se može uzeti za početak kibernetike.

Godine 1646. Pascal doživljava svoje "prvo obraćenje". Dolazi u dodir s djelima Saint-Cyrana, upravitelja Port-Royala, središta jansenizma u Francuskoj. Kad mu je u rujnu g. 1651. umro otac, a u siječnju g. 1652. Jacqueline otišla u samostan u Port-Royal., Pascal započinje svoj svjetski život. Predaje se zabavama, igri, ulazi u žensko društvo, što je sve kasnije nazvao "krhkim i ispraznim" stvarima. Vitez de Méré uči ga otkrivati čast, duh finoće, razloge srca, jednom riječju čovjeka i njegove skrivene predjele. U isto vrijeme daje se i na matematske analize: postavlja osnove računa vjerojatnosti, piše raspravu o aritmetičkom trokutu. Pascal ipak osjeća da ništa ne može ispuniti njegovu dušu. Doživljava prazninu srca s prezirom svijeta, osjeća tjeskobu i blagodat patnje, a onda i potrebu za Bogom. O tome nam svjedoči spis *O obraćenju grešnika*. Sestri Jaqueline povjerava veliku zapuštenost u kojoj se nalazi, odvojen od ludosti svijeta, ali još uvijek nesposoban da se preda Bogu. U noći 23. studenog godine 1654. doživljava "drugo obraćenje", neko unutrašnje rasvjetljenje mistične vrste koje je opisao u *Memorialu*. U siječnju 1655. Pascal se povlači u Port-Royal des Champs i tamo postaje potpunim kršćaninom. Svaku stvar stavlja na svoje mjesto, a sve daje Bogu. Poseban odnos doživljava prema Kristu. U to nastaje slučaj s jansenistima i zabrana nekih Janseniusovih postavki. Arnauld se obraća Pascalu i moli ga za zaštitu te on piše *Lettres provinciales* (18 pisama jednom provincijalcu) u kojima se sarkastičnom oštrinom oborio na navodni lagani moral isusovaca koji nastoji kršćanstvo učiniti lakšim prilagođujući ga svijetu. Pascal sad počinje s radom na velikom djelu *Istina o kršćanskoj religiji* koje bi trebalo uvjeriti

slobodnjake i privesti kršćane na pravi evandeoski život. Puno čita i zapisuje svoje misli. Padom u stanje klonulosti koje mu onemogućuje rad, piše uzvišenu *Molitvu Bogu za dobro upotrebljavanje bolesti*.

Vraća se u Pariz te, teško bolestan te piše veliko apologetsko djelo u kojem je trebala biti prikazana kršćanska vjera naprotiv duha humanizma i racionalizma. Dovođeni su samo dijelovi, fragmenti koji su izdani poslije njegove smrti pod naslovom *Penses* (Misli). Odsad želi živjeti samo za siromaštvo i ljubav, patnju, mrtvljenje i šutnju, radeći sve stvari samo pod vidikom Boga, da bi zaslužio "Kraljevstvo bez kraja gdje će Bog biti sve u svemu".

Pascal nije čisti filozof nego više religiozni mislilac. No, i u njegovim se spisima nalaze temeljne crte jednog filozofskog sistema, premda se on nije toliko zanosio za teoretskim spekulacijama nego za konkretnim životom, za cjelokupnom ljudskom egzistencijom. Pascal gleda na čovjeka kroz naravnu i nadnaravnu cjelokupnu stvarnost koja se ne očituje samo prirodnom ljudskom mišljenju, nego u nadnaravnoj kršćanskoj vjeri. Tek je onaj čovjek koji kršćanski živi iz svoje vjere potpun čovjek. Pascal umire 19. kolovoza, navršivši 39 godina i dva mjeseca. Posljednje su mu riječi bile: "Neka me Bog nikada ne odbaci!"

2. GEOMETRIJSKA METODA

Pascal je od Descartesa poprimio ideju o matematskoj metodi u filozofiji, ali on se ne slaže s prevelikim isticanjem te metode i matematskog duha. On smatra da temeljne iskaze i načela dobivamo intuicijom, a ne definicijom, pa se oni zato ne daju dokazati, no ipak su evidentni. Razum (*raison*) ne može opravdati matematiku, ali srce (*coeur*) opaža osnovne matematske uvide: da postoje tri dimenzije, da su brojevi beskrajni itd. Imamo uvide u principe i zaključujemo na propozicije, a sve to sigurno, premda na različite načine. Idealna razumska metoda je matematika, a ne metoda aristotelovske i skolastičke logike.

Ipak, Pascal je, za razliku od Descartesa, suzio vrijednost matematske metode. Nije moguće a priori izvoditi prirodne znanosti, nego za svoje hipoteze moramo priznati karakter vjerojatnosti. Naš vodič na tom polju mora biti eksperimentalna metoda. Iskustvo i pokusi pomalo povećavaju naše znanje inače skrivenih tajni prirode. Zato nisu moguće univerzalne trdnje o stvarima iskustva.

Geometrijska metoda je nedjelotvorna na metafizičkom polju. Tu Pascal više razvija metodu uvjeravanja koja se obraća volji. Ta je vrsta metode puno korisnija od dokazivanja koje se obraća razumu. Ovdje spada i pitanje Boga i njegove naravi. Naravni razum nije sposoban dokazati Božju opstojnost, nego nam jedino vjera osigurava tu istinu. Ipak, kod Pascala nalazimo tekstova gdje on dopušta valjane filozofske dokaze za Božju opstojnost. Dublji razlog odbacivanja filozofskih dokaza za Boga sastoji se kod njega u tome što čovjek kod filozofske spoznaje Boga ne vidi uključenog svoju potrebu za spasenjem ni Krista kao

spasitega. Kršćanska vjera uči čovjeka obe istine: postoji Bog kojeg ljudi mogu shvatiti i postoji pokvarenost naravi koja čovjeka čini Boga nedostojnim. Treba poznavati obe istine da čovjek ne padne ni u oholost filozofa ni u očaj ateista.

»Jednako je važno da ljudi spoznaju jedno i drugo, a jednako je opasno ako čovjek spozna Boga a ne spozna svoju bijedu, i ako spozna svoju bijedu, a ne spozna Otkupitelja koji ga od nje može izliječiti. Jednostrana je spoznaja uzrok ili oholosti u filozofa koji su spoznali Boga ali ne svoju bijedu, očaja u ateista koji spoznaju svoju bijedu ali ne Otkupitelja. Svi koji Boga traže izvan Isusa Krista, i koji se zaustavljaju na prirodi, ili ne nalaze nikakve spoznaje koja bi ih zadovoljila, ili uspiju samo sebi stvoriti način kako spoznati Boga i služiti mu bez posrednika. Ali time padaju ili u ateizam ili u deizam, od kojih kršćanska religija gotovo jednako zazire.« (*Misli*, 556).

Time Pascal isključuje naravnu religiju i filozofski teizam. Bez sumnje, on previše ističe razliku između Boga filozofa i "Boga Abrahama, Izaka i Jakova". Zato odbacuje i Descartesovu filozofiju o Bogu. Prema Pascalovu mišljenju filozofija također nije sposobna pokazati čovjeku gdje mu je prava sreća. Filozofi su nesposobni otkriti čovjeku moralni zakon. To nam najviše priječi pokvarenost naravi. Bez svjetla kršćanske vjere čovjek je sam sebi neshvatljiv. Kad Pascal omalovažava "razum", onda taj termin uzima u užem smislu: kao apstraktivnu, analitičku i deduktivnu operaciju duha, kakvu susrećemo u geometriji. I njegova skica kršćanske apologije također je djelo razuma, ali u širem smislu. Prema tome: matematska i znanstvena metoda nije jedino sredstvo kojim dolazimo do spoznaje istine, a matematske i znanstvene istine nisu najvažnije za čovjeka.

3. FILOZOFIJA SRCA

Promatramo li Pascalovu polemiku protiv "razuma" kao polennku protiv duha (uma) i protiv svake misli, bit ćemo skloni da termin "srce" tumačimo isključivo emocionalno. Poznati Pascalov iskaz: "Srce ima svoje razloge što ih razum ne pozna"¹, doduše ističe neku protivnost između uma i srca, umske djelatnosti i emocija, ali Pascal kaže da srcem shvaćamo prve principe iz kojih razum izvodi druge postavke. Stoga je dosta jasno da srce ovdje ne može značiti samo emociju.

Nije moguće reći da Pascal uzima termin "srce" u jednoznačnom smislu. Katkad je on sinonim za volju, tj. pokret težnje i interesa koji usmjeruje pozornost intelekta na neki objekt. Drugi put znači spoznaju ili instrument spoznaje. To je Pascalov karakterističan način uporabe tog termina. "Istinu ne spoznajemo samo razumom negi i srcem."² Pascal rabi i termine "narav" i "instinkt". Svakako, termin "srce" ima različita značenja u različitom kontekstu. Spoznaja principa srcem znači intuiciju. Spoznaja (ili osjećaj) Boga srcem znači dohvaćanje Boga u ljubavi. Nadalje, srcem ili instinktom shvaćamo da budni život nije san, što se ne može utemeljiti demonstrativnim putem. Tu "srce" znači instinktivno, neposredno,

¹ Usp. *Misli*, str. 277.

² Usp. Isto, 282.

nesilogističko dohvaćanje istine. "Razum" nije jedini put do istine.

Pascal nije razvio tehnički rječnik u kojem bi svaka riječ bila jasno određena. Tako riječi "srce", "instinkt", "osjećaj" upućuju na neposrednost, spontanost i izravnost (na primjer, svijest o izvanjskom svijetu, o principima) - što daje sigurnost premda se ne može dokazima utvrditi. Slično je i u dohvaćanju vrijednosti i Boga. Općenito: "srce" je neka vrst intelektualnog instinkta koji svoje korijene ima u unutrašnjosti duševne prirode.

4. PASCALOVA METODA U APOLOGETICI

U Pascalovu metodu spadaju i razum i srce. Za njega je važno i zaključivanje. Bez diskurzivnog i deduktivnog razuma ne bi bilo matematike. I za osobnu su vjeru također potrebni argumenti, jer ne bismo mogli zadovoljiti pitanja skeptika i agnostika samo pozivanjem na unutrašnje prisvajanje istine. Zato Pascal skicira apologiju kršćanstva, tj. obranu kršćanske vjere pomoću zaključivanja, a argumenti se zasnivaju na empiričkim i historijskim činjenicama: na činjenici kršćanske vjere u povijesti, na čudesima, proroštvima itd.³ Dokazujući istinu kršćanstva, moramo se okrenuti iskustvenim datostima i pokazati na njihove konvergentne točke koje nepogrešivo upućuju na istinu kršćanstva. Djelo je duha (*l'esprit*) pokazati tu konvergenciju. U isto vrijeme i Pascalov pojam "srce" ima važnu ulogu u obrani kršćanske istine. Srce razlučuje značenje činjenica koje dokazi donose i značenje konvergencije (slaganja) vjerojatnosti. Dvojica mogu slušati isti argument, ali za jednoga on vrijedi, a za drugoga ne. Zato je važno da apologet svoje argumente donosi na uvjerljiv način, da olakša posao "srca".

5. ČOVJEKOVA BIJEDA I VELIČINA

Svoje izlaganje o čovjeku Pascal počinje pokazujući "bijedu čovjeka bez Boga". Što je čovjek u prirodi? "Ništavilo nasuprot beskraju, beskraj nasuprot ništavilu, sredina između ničega i svega"⁴. Čovjek ne može spoznati ni neograničeno veliko ni neograničeno maleno, a ne može posjedovati savršeno znanje ni o stvarima koje dolaze između dviju krajnosti. Njegova umska sposobnost je ograničena, a osjelila i mašta ga još zavode. Nad njim gospoduje sebeljublje koje mu zasljepljuje oči za istinsku pravdu, što je vrelo nereda u društvenom i političkom životu. Ništa manje od neograničenog ga ne može zadovoljiti.

Slikajući ljudsku bijedu, Pascal se oslanja na pironističke i skeptičke spise, a ponešto i na Montaignea i Charrona. No on zapravo pokazuje bijedu čovjeka bez Boga. Time želi stvoriti povoljne dispozicije za promatranje zasada kršćanske vjere. No, potrebno je promotriti i drugi vid čovjeka - njegovu veličinu koju možemo izvesti upravo iz njegove bijede. Čovjekovo

³ Usp. Isto, 289.

⁴ Usp. Isto, 72.

nadilaženje otkriva njegov zahtjev za neograničenim.

Čovjek je bijedan jer je bijedan, no on je velik jer zna za svoju bijedu.⁵ Misao konstituira čovjekovu veličinu.

»Čovjek je samo trska, najslabija u prirodi; ali ova trska misli. Nije potrebno da se sav svemir naoruža kako bi ga zgnječio: ubit će ga para ili kapljica vode. Ali, kad bi svemir i satro čovjeka, opet bi čovjek bio uzvišeniji od onoga što ga je ubilo, jer on zna da umire, on poima nadmoć što je svemir nad njim ima. Svemir o tome ništa ne zna.«⁶

Čovjek je ispunjen nezastinom težnjom za srećom i ta težnja je izvor nesreće. Stvari ovog svijeta nisu dorasle da ga ispune, "jer taj beskrajni ponor može biti ispunjen samo beskrajnim nepromjenjivim predmetom, a to je sam Bog."⁷ Čovjek se mora okrenuti Bogu u Isusu Kristu.

»Spoznaj Boga bez spoznaje svoje bijede tjera u oholost. Spoznaj svoje bijede bez spoznaje Boga tjera u očaj. Spoznaj Isusa Krista vodi kroz sredinu, jer u njemu nalazimo i Boga i svoju bijedu.«⁸

6. ARGUMENT OKLADE

U *Mislina* (str. 233) nalazimo čuveni argument oklade za Boga. Pored različitih tumačenja izgleda sigurno da Pascal to nije smatrao dokazom za Božju egzistenciju. On se usmjeruje posebnoj vrsti ljudi, onima koji se još nisu uvjerali u istinu kršćanske vjere, premda ih ne uvjeravaju ni argumenti skeptika i ateista. Takvim ljudima koji su u stanju neodlučnosti Pascal veli da je njihova prednost ako uzvjeruju i, kad bi to potpuno ovisilo od njihove volje, vjera bi bila jedina razložna reakcija.

Postoji li Bog ili ga nema? Skeptik predbacuje kršćaninu što traži konačno rješenje za pitanje koje razum ne može razlučiti. Pascal odgovara da u istoj se situaciji nalazi i skeptik koji kaže da se ne treba okladiti. Međutim, svi se moramo kladiti jer smo svi ugrani u tu stvar. Htjeti ostati ravnodušan znači učiniti izbor protiv Boga. Zato čovjek, kad već mora birati, treba gledati gdje je njegov interes. Očito je bolje i razumnije odabrati Boga, dobijete li, dobili ste sve. Izgubite li, ne gubite ništa. Kladite se dakle da jest, bez krzmanja. Riskirati ograničeno dobro za neograničeno dobro je očito povoljnije. Upravo to daje potrebnu ravnotežu za mogućnost gubitka tog ograničenog dobra.

Prvi zahtjev je, dakle, okladiti se, početi, ali ne gomilanjem dokaza za Božju egzistenciju, nego napuštanjem svojih strasti i prihvaćanjem ponašanja oni koji vjeruju. Pascalove riječi katkad sugeriraju da religija nema racionalne podloge. Naime, on smatra da kad bi trebalo

⁵ Usp. Isto, 416.

⁶ Usp. Isto, 347.

⁷ Usp. Isto, 425.

⁸ Usp. Isto, 527.

raditi samo za ono što je izvjesno, ne bi trebalo ništa činiti za religiju, jer ona nije izvjesna. No, ta nesigurnost religije još nije dokaz njezine neopravdanosti. U običnom životu trajno ulazimo u nesigurne rizike u ratu, trgovini, putovanjima. Ništa u ljudskom životu nije apsolutno sigurno, no ima više sigurnosti u religiji nego u tome hoćemo li doživjeti sutrašnji dan.⁹

"Više bih se bojao da se prevarim i da uvidim kako je kršćanska vjera istinita, nego li da se prevarim smatrajući je istinitom" ¹⁰

Očito je da je taj argument iz oklade zapravo jedan *argumentum ad hominem*, način kako da se skeptik potakne da odbaci svoj stav indiferencije te da sve poduzme kako bi mu vjera postala stvarnom mogućnošću. Unatoč svom načinu izražavanja, Pascal sigurno nije nijekao da u istini kršćanske vjere postoji konvergencija razloga koja daje siguran dokaz. No, čovjek koji ostaje u stanju indiferencije ne može, po njegovu mišljenju, čitati te znakove i shvatiti tu konvergenciju. On je ljude htio obratiti na kršćanstvo. No za to su potrebne neke moralne dispozicije, a ne samo razumno zaključivanje.

»Ne čudite se ako vidite kako jednostavni ljudi vjeruju bez rasuđivanja. Bog im daje ljubav prema Njemu, a prezir prema sebi samima. On sklanja njihovo srce da vjeruju. Nikad nećemo vjerovati korisno i vjerno ako nam on ne potakne srce; a vjerovat ćemo onog časa kad ga potakne«¹¹

Zato je Pacal u svojoj apologetici držao "red srca". Najprije je nastojao uznemiriti indiferentne: potaći nekoga da traži pravu vjeru. Zatim je htio privući, probuditi želju za kršćanskom vjerom kao pravom. A onda je tek dokazivao da je ona prava.

⁹ Usp. Isto, 243.

¹⁰ Usp. Isto, 241.

¹¹ Usp. Isto, 284.